

N. LASCU

CĂLĂTORI ITALIENI PE URMELE LUI OVIDIU LA TOMIS.

Compatrioții lui Ovidiu au rămas profund impresionați de pedeapsa drastică pe care i-a aplicat-o împăratul Augustus, trimițându-l în exil la Tomis. Chiar dacă nici unul dintre contemporanii cu evenimentul nu ne-au lăsat nici o urmă scrisă, iar cei de mai târziu fac doar unele referiri vagi, ecurile lui s-au perpetuat prin tradițiile formate în cursul timpului.

Leagănul acestor tradiții a fost, evident, leagănul însuși al poetului: Sulmona¹. Cu toate că, în comparație cu numeroasele tradiții referitoare la cele mai variate manifestări și atribute ale lui Ovidiu (mag, filosof, poet sensualist și damnat, creștin, moralist, profet și sfânt), cele care vorbesc despre exilul poetului sînt cu mult mai reduse, ele sînt nu mai puțin semnificative. Aceasta cu atît mai mult, cu cît ele au dăinuit de-a lungul veacurilor, chiar dacă au fost deformate de imaginația generațiilor succesive².

Într-una din aceste tradiții se vorbește despre puterea magică a poetului, grație căreia a obținut să răspundă iubirii sale însăși fiica regelui de la Roma. Dar acesta, pentru a scăpa de el, l-a aruncat în lanțuri și l-a surghinuit într-o țară îndepărtată, unde sînt numai urși, lupi, codri și munți mereu acoperiți de zăpadă și unde nu este nici o dată cald. Acolo ar fi și murit³. În sfîrșit, într-o tradiție mai tîrzie, derivată dintr-o altă tradiție medievală, se precizează că Augustus l-ar fi pedepsit la început pe Ovidiu cu închisoarea, dar ulterior i-ar fi comutat pedeapsa în exil, trimițându-l în „orașul Siberia“, unde în scurtă vreme ar fi murit de frig⁴.

Tradițiile medievale privitoare la Ovidiu s-au menținut, ba chiar s-au întărit, în epoca Renașterii grație, în primul rînd, unor umaniști

¹ G. Pansa, *Ovidio nel Medioevo e nella tradizione popolare*. Sulmona, 1924.

² N. Lascu, *L'esilio di Ovidio nelle tradizioni popolari*, în *Siculorum Gymnasium*, N. S., XII, 1959, nr. 2, p. 153—163.

³ Pansa, *op. cit.*, p. 32.

⁴ *Ibid.*, p. 73.

sulmonezi, ca Giovanni Quatrario și Ercole Ciofano. Îndeosebi acesta din urmă, pe lângă revizia textului operelor ovidiene, pe care le-a însoțit și de comentarii savante, s-a ocupat și cu localizarea vechiului oraș Tomis, formulând una din numeroasele ipoteze care circulau în această problemă încă de pe atunci atât de controversată.

În general, umaniștii Renașterii italiene s-au preocupat de problema exilului compatriotului lor și de identificarea localității ce s-a ridicat pe ruinele vechiului Tomis. Este elocvent ceea ce spune scriitorul Giovanni Boccaccio în această privință: „Sulmona niuna altra cosa pianse lungamente, se non che l'isola di Ponto tenga in certo luogo il suo Oividio”⁵. Aceste cuvinte reprezintă un ecou al compasiunii pe care o nutreau umaniștii pentru suferințele marelui poet, suferințe ce deveniseră cunoscute și, în același timp, constituiau un stimulent pentru eforturile ce se depuneau pentru a i se descoperi mormîntul.

Nu avem, în schimb, nici o știre despre vreo călătorie prin localitățile considerate a se fi ridicat pe locul vechiului Tomis. La aceasta au contribuit, cu siguranță, în mare măsură și dificultățile legate de o asemenea acțiune. Este adevărat, pe de altă parte, că încă din sec. al XVIII-lea sînt amintiți călători de diferite naționalități care, în trecerea lor prin Dobrogea, sau, în însemnările lor de călătorie, dau și informații privitoare la locul de exil și la mormîntul lui Ovidiu⁶.

Se pare însă că asemenea dorințe mai mult sau mai puțin realizabile erau frecvente și printre italieni, mai ales printre intelectualii sulmonezi, și la începutul secolului următor. În favoarea acestei ipoteze pledează mărturia lui Panfilo Serafini, un cunoscut revoluționar și luptător pentru unitatea Italiei, care în jurul anului 1840 face o vizită la ruinele așa-zisei „vile a lui Ovidiu” de la Sulmona⁷. În impresiile culese din această vizită, după ce insistă pe larg asupra popularității de care se bucura poetul printre sulmonezi, care erau mîndri de a-l avea concetățean, Serafini se ocupă și cu destinul tragic al acestuia, exilat și înmormîntat pe meleaguri străine; apoi, profund emoționat, exclamă:

„Ovidio ha tanto sofferto che duemila anni di pace sono bastati appena a placarlo. Questa è la ragione per cui, con la mano sul cuore per frenarne il palpito, andrei a Constanza, anche se ivi il mare non fosse tranquillo ed i prati non fossero verdi...”

Din informațiile actualmente în posesia mea reiese că primul italian care a întreprins un astfel de pelerinaj a fost Arturo Graf. Este adevărat însă că el nu venea în acest scop direct din Italia, ci de la Brăila, unde se stabilise împreună cu mama sa, rămasă văduvă, în anul 1836, la un frate de al ei. Cu toate acestea, prin activitatea sa de fi-

⁵ *La vita di Dante*, 7.

⁶ Așa sînt de ex. La Motraye și abatele Boscovich; cf. studiul meu *Ovidiu în România*, în *Publius Ovidius Naso*, București, 1957, p. 364—365.

⁷ P. Serafini, *Una visita alla Villa d'Ovidio*, Napoli, 1846.

lolog și critic erudit, dar mai ales de poet înzestrat cu adincă sensibilitate, precum și prin publicațiile sale, toate în limba italiană, Arturo Graf este pe deplin îndreptățit să ocupe acest loc.

Graf a trăit în țara noastră — la Brăila — timp de aproximativ zece ani, în două etape: prima etapă durează din mai 1856 pînă în iunie 1863, iar cea de a doua este cuprinsă între anii 1871 și 1874⁸. În acest an din urmă se întoarce în Italia, stabilindu-se la Roma, unde colaborează la revistele de seamă ale vremii, desfășoară o bogată activitate literară și publicistică, apoi ajunge profesor de istoria comparată a literaturilor neolatine la Universitatea din Torino.

În anii petrecuți la Brăila, Arturo Graf a vizitat de două ori Constanța, pe atunci sub stăpînire turcească și cunoscută îndeobște sub numele de Küstenge. Iată ce spune el despre prima vizită, făcută în etapa întîia a șederii sale la Brăila: „In tutti quegli anni, che furono sette, io non uscii di Braila se non una volta sola, e fu per andare, nel cuor del verno, a Constantza / Custenge / sul Mar Nero; se non proprio il luogo ove fu relegato Ovidio, certo, poco distante da quello“⁹.

Graf se mai duce o dată la Constanța, în cea de a doua etapă a șederii sale la Brăila, și anume în anul 1871, luna aprilie. Această călătorie i-a lăsat impresii mult mai profunde, așa cum rezultă din memoriile sale; căci își închipuie și evocă soarta lui Ovidiu, cu care caută să se identifice. Iată ce spune Graf textual: „Me lo figuravo errante per la sterile landa, o lungo la riva del mare; e, pensando che, forse, io posavo i piedi dov'egli, diciotto secoli innanzi, li aveva posati e che, forse, io non avrei riveduto mai piu l'Italia, com'egli non l'aveva mai piu riveduta, non posso dire quanto fosse amara la mia passione“¹⁰.

Dar, în afară de aceste scurte mențiuni autobiografice, Arturo Graf ne-a lăsat din vizitele sale făcute la Constanța și două sonete; nu se poate preciza dacă ele au fost scrise la fața locului sau ulterior, după întoarcerea sa la Brăila. Ele poartă un singur titlu: *Ricordo di Tomi*, și au apărut mai întîi în culegerea de poezii *Le Danaidi*. De aici

⁸ Cu privire la viața și activitatea lui Arturo Graf în România a se vedea Îndeosebi: N. Iorga, *Arturo Graf și Români*, în *Revista Istorică*, XVI, 1930, p. 29—30; P. Constantinescu, *Arturo Graf*, în *Lotus I*, 1934—1935, nr. 1, p. 5 și nr. 4—5, p. 8—10; D. Bodin, *Precizări privitoare la legăturile lui Arturo Graf cu românii*, în *Revista Istorică Română*, V—VI, 1935—1936, p. 191—218; A. Ioachim, *Arturo Graf și România*, în *Studii de literatură universală*, XII, 1968, p. 171—179.

⁹ „În cursul acelor ani, care au fost șapte la număr, eu n-am ieșit din Brăila decît o singură dată, pentru a merge, în toil iernii, la Constanța (Cüstenge), la Marea Neagră; dacă nu tocmai locul unde a fost relegat Ovidiu, cu siguranță puțin depărtat de acela“.

¹⁰ „Mi-l închipuiam rătăcind prin acele meleaguri pustii, sau de-a lungul țărmlui mării; și, gîndindu-mă că, poate, eu îmi puneam picioarele unde el, optșpezece secole mai înainte, și le pusesese pe ale sale; și că, poate, eu nu voi mai revedea niciodată Italia, așa cum el nu o mai revăzuse, nu pot spune cît a fost de amară suferința mea“.

au fost reproduse în original și însoțite de traducere românească de N. Iorga în *Revista Istorică*⁴¹. Iată textele, atât în original cât și în traducere :

I.

Molle cantor delle innovate forme,
Di Vener blanda, delle Grazie ignude,
Le spiagge io vidi desolate e crude
Ove piangendo tu segnasti l'orme.

E vidi i campi ove maligna dorme
Macerata dal sol, l'atra palude,
E calmucco pastor, squalido e rude,
Caccia tra'pruni le pascenti torme.

Talor, seduto sull'estrema sponda,
Io miravo quel mar torbido e prono,
Corso a di lungo da fuggenti vele :

E udendo il vento mormorare e l'onda,
Udir nell'acre mi pareva il suono
De'tuoi sospiri e delle tue querelle.

II.

Stridea l'orrido verno ; alta la neve
Premeva i campi di gelata soma :
E tu d'Italia il cielo e le grandeve
Mura sognavi dell'eccelsa Roma.

Sognavi i cari sodalizii e il lieve
Riso di Fabia e la fragrante chioma ;
E già sentivi dileguar la breve
Vita e fiaccata ogni tua possa e doma.

Ove i tripudii allora ? ove gli amici
Che di tumide lodi e di profferte
Saziato ti aveano ai di felici ?

Solo eri : solo ! e, in cupa doglia immerso,
Alle nuvole, ai venti, alle deserte
Rupi gridavi il disperato verso.

⁴¹ *Revista Istorică*, XVI, 1930, p. 29—30. O altă traducere a publicat cîțiva ani mai tîrziu P. Constantinescu ; cf. revista *Lotus*, citată mai sus.

I.

Blind cîntăreț de forme-noite,
Venerea blîndă, nudele grații,
Veniiu spre țărmul de lungi dezolații
Cu tristele-ți urme întipărite.

Iată și cîmpii unde pîndește
Balta-negrită-n solul avar :
Ciobanul calmuc, aspru, murdar,
Între pruni slabi turma-și păzește.

Adesea stînd pe ultimul mal,
Priveam adîncul turbure-afund
Pe care-aleargă pînze fugare

Și-acolo, în mijloc de vînt și val,
Simțeam în aer zvonul profund
Al plînsului tău către Mare.

II.

Vuia iarna cruntă, nalte zăpezi
Peste cîmpia de trist îngheț ;
Tu, italianul cer parcă-l vezi,
Al veșnicei Rome zid măreț.

Visai în pustiu amicii iubiți
Și Fabia-ți rîde, mirezme în păr,
Dar viața se pierde acuma, știi,
Se pierde pe-ncetul avînt și-adevăr,

Unde-i bucuria ? Amicii tăi nu-s,
Amicii, dulce cuvînt
În zilele bune care s-au dus,

Și, singur acum, îndurerat,
Spre nouri, spre stînci și în vînt
Tu strigi, părăsitul, un vers dureros.

După cum rezultă din conținutul sonetelor, primul a fost scris sub impresia celei de-a doua vizite la Constanța, iar al doilea i-a fost inspirat de prima vizită, făcută „în toiul iernii“, așa cum o spune însuși Graf în însemnările sale autobiografice. Ceea ce interesează însă aici este valoarea lor documentară, ele fiind primele evocări în versuri făcute de un compatriot al lui Ovidiu. De aceea am considerat oportună reproducerea lor aici, în *Pontica*.

Arturo Graf a făcut cele două vizite la Constanța plecând de la Brăila, deci, se afla la o distanță relativ mică de Dobrogea. De aceea, consider cu atât mai mare meritul lui Ognibene, ziarist de la Aquila, oraș din Abruzzo, nu departe de Sulmona însăși, care vine direct din Italia în acest scop în prima jumătate a anului 1875. Dar, spre deosebire de Graf, Ognibene nu vizitează Constanța, ci țărmul nord-estic al Mării Negre, unde, potrivit unei tradiții destul de răspândite în acel timp, ar fi fost locul de exil al lui Ovidiu, adică vechiul Tomis.

Ognibene și-a publicat relatările privitoare la această călătorie în ziarul sulmonez *Gazzetta di Sulmona*¹².

Din relatările lui Ognibene reiese că vizita lui a fost serioasă și s-a întemeiat pe informații culese din cele mai variate surse, pe care el le-a reprodus ca atare, fără a putea formula vreo ipoteză nouă cu privire la localizarea vechiului Tomis. Consider, totuși, importantă, printre aceste relatări, reproducerea unei vechi povestiri, auzită — după spusele lui Ognibene — de la niște țărani. Potrivit povestirii acestora, în vremuri de demult ar fi venit în mijlocul lor de pe malurile Tibrului un om extraordinar. El manifesta pentru toți nevinovăția unui copil și bunătatea unui tată; adeseori suspina și vorbea cu sine însuși, iar când adresa vreun cuvânt cuiva din apropiere, mierea și nectarul i se scurgeau de pe buze.

Este adevărat că, în fond, Ognibene nu face altceva decât să reproducă, într-o formă prescurtată, o tradiție mai veche, despre care însă el nu avea de unde să știe că a mai fost publicată. Într-adevăr, ea a fost menționată și redată pe larg mai întâi de Costache Stamatii și de Mihail Kogălniceanu, cu care m-am ocupat mai pe larg în studiul meu *Ovidiu în România*¹³. Nou este în relatarea lui Ognibene amănuntul potrivit căruia, după povestirea aceluiași țărani, Ovidiu ar fi scris unele poeme în grai moldovenesc, dar acestea nu s-au găsit niciodată. Este semnificativă persistența multiseculară a unei tradiții izvorâte din imperfecțiunea cunoștințelor arheologice și istorice și întărită apoi de fantezia populară.

La mai puțin de un deceniu după vizita lui Ognibene, în toamna anului 1884 are loc călătoria lui Bruto Amante la Constanța. Dar condițiile în care acesta își face călătoria sînt cu mult deosebite.

În primul rînd, prin eliberarea Dobrogei de sub jugul otoman, în urma încheierii victorioase a războiului pentru independență din anii 1877—1878, au dispărut dificultățile unei astfel de călătorii, sporind, în schimb, posibilitățile de investigație la fața locului.

În al doilea rînd, monumentele arheologice și epigrafice scoase la lumină pe teritoriul și în împrejurimile orașului Constanța, mai ales cu ocazia punerii fundațiilor noilor construcții, au dus la concluzia pe care

¹² *Gazzetta di Sulmona*, II, 1875, nr. 25. Un rezumat al relatărilor lui Ognibene la Pansa, op. cit., p. 85.

¹³ *Ovidiu în România*, p. 360—363.

arheologul și numismatul Mihai Sutz u anunța în anul 1881 lumii întregi : „Astăzi poziția orașului Tomis poate fi stabilită definitiv la Kùstenge“¹⁴.

În sfârșit, în al treilea rând, personalitatea însăși a lui Bruto Amante, activitatea sa publicistică, precum și relațiile de prietenie pe care le avea de mai înainte cu unii oameni de seamă din România au constituit tot atâtea condiții prielnice pentru călătoria lui. De aceea, înainte de a trece la amănunțele călătoriei propriu-zise și la știrile pe care ni le-a transmis, consider necesară o succintă prezentare a acestor condiții.

Fiu al unui înalt magistrat și distins filo-român, Bruto Amante a făcut studii juridice la Universitatea din Roma, apoi a funcționat ca secretar particular, urcând și alte trepte ierarhice, în diferite ministere, dar mai ales în acela al instrucțiunii publice¹⁵.

În anul 1870 Bruto Amante a fondat la Macerata, dimpreună cu tatăl său, revista *Confederazione Latina*, cu două obiective importante : apropierea dintre țările latine din Europa, pentru a face față preponderenței tot mai accentuate a panslavismului și pangermanismului, și cunoașterea mai de aproape a României și a locului pe care-l ocupa ea atunci în politica europeană. După trei ani, în 1873, publicația și-a încetat apariția, reapărînd de-abia în 1882 la Roma, contribuind, în continuare, la o mai bună cunoaștere a României de către italieni.

Este interesant de reținut pentru problema ce ne preocupă că într-unul din primele numere ale celei de a doua serii¹⁶ au apărut și unele știri despre orașul Constanța, precum și despre existența unor tradiții legate de numele lui Ovidiu ; acestea îi erau trimise lui Bruto Amante de un medic constănțean, Dr. Ioachim C. Drăgescu, cu care avea să întrețină relații de prietenie și corespondență pînă la sfârșitul vieții.

Doctorul Drăgescu, „un distins scriitor, fierbinte filo-italian, cultivator al clasicilor latini“ — cum îl caracterizează Bruto Amante, era originar din Transilvania ; și-a început studiile la București, le-a continuat la Budapesta, de unde, persecutat fiind pentru ideile sale din romanul istoric *Nopti Carpatine*, se transferă la Universitatea din Viena. În curînd însă, este nevoit, din aceleași motive, să părăsească Austro-Ungaria și să-și continue studiile la Universitatea din Torino ; aici își ia doctoratul în medicină în anul 1871.

S-a întors în România, funcționînd mai întii ca medic la Craiova, a participat ca voluntar la războiul pentru independență din 1877—1878, apoi, după terminarea războiului s-a transferat la Constanța. Aici a fost unul din inițiatorii ridicării monumentului lui Ovidiu, iar cu ocazia inau-

¹⁴ M. C. Sutz u, *Coup d'oeil sur les monuments de la Dobroudja*, în *Revue Archéologique*, N. S., XXII, 1881, vol. 42, p. 297.

¹⁵ De aici, probabil, afirmația eronată a lui I. Pătrașcu, anume că Bruto Amante ar fi fost profesor (*Studii de lit. univ.* XII, 1968, p. 219) sau arheolog — cum afirmă în alt loc (a se vedea mai jos, nota 19).

¹⁶ Nr. 10 din 2 iunie 1882.

gurării lui a ținut la Cazinoul din Constanța o conferință publică despre viața și opera poetului, apărută curînd după aceea ¹⁷.

Informațiile, amintite mai sus, publicate de Dr. Drăgescu în *Confederazione Latina*, precum și vestea răspîndită în ultimele luni ale anului 1884 cu privire la apropiata inaugurare a monumentului lui Ovidiu, i-au „deșteptat“ lui Bruto Amante „dorința de a merge la fața locului pentru a lua cunoștință de documentele care pot să confirmeze ipoteza că actuala Constanța înlocuiește în adevăr antica Tomi și a cerceta cu deamănuntul dacă există tradițiuni și legende locale asupra mormîntului lui Ovidiu sau cel puțin asupra trecerii acestui poet pe un teritoriu tulburat în urma atîtor invasiuni“ ¹⁸.

Călătoria a avut loc cu trenul, via Viena-Budapesta-Belgrad-București-Giurgiu, apoi cu vaporul pînă la Cernavodă, iar de aici tot cu trenul pînă la Constanța. La București el a vizitat pe arheologul Gr. Tocilescu, pe atunci secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice, căruia avea să-i adreseze apoi o scrisoare de mulțumire după întoarcerea sa în Italia ¹⁹. La Constanța Bruto Amante a fost oaspele doctorului Drăgescu, care l-a însoțit peste tot, nu numai în oraș, dar și în excursiile făcute în împrejurimi / Însula lui Ovidiu, etc. /

Informațiile culese, precum și constatările pe care le-a făcut în timpul acestei vizite au fost publicate de Bruto Amante curînd după întoarcerea sa în Italia, sub titlul *Una visita a Kustendie sul Mar Nero / Antica Tomi* / ²⁰. În anul următor ele au apărut și în traducere românească ²¹. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1888, apare cartea *La Romania*, în care Bruto Amante reproduce, cu unele completări, și amintirile de călătorie legate de locul de exil al lui Ovidiu ²².

¹⁷ Dr. I. C. Drăgescu, *Publiu Ovidiu Nasone*, Constanța, 1887, 27 p. În nici un caz nu poate fi vorba de „un volum despre Ovidiu“, cum eronat afirmă I. Pătrașcu (*C. I. Drăgescu*, în *Ramuri*, VI, 1969, nr. 8, p. 16). Eronată este și afirmația că Drăgescu ar fi originar din Blaj: autorul face confuzie cu comuna Blăjel de lângă Medias.

Datele despre viața lui Drăgescu le datorez amabilității Prof. Valeriu Bologa, care mi-a pus la dispoziție textul dactilografiat al articolului lui G. Brătescu, *Un medic „oltean“ luptător pentru Unirea cea mare* (1969).

¹⁸ Bruto Amante, *Ovidiu în exil. Descoperire făcută în urma unei vizite la Constanța, antica Tomi*. Traducere din limba italiană de Clelia Bruzzesi. București, Socec, 1898, p. 34—35.

¹⁹ Textul original, însoțit de traducere, a fost publicat de I. Pătrașcu mai întîi în articolul *Doi prieteni: Bruto Amante și Gr. Tocilescu (Cu o scrisoare inedită)*, în *Studii Italiene*, IX, 1942, p. 169—174. Numai traducerea românească a scrisorii a apărut în articolul *Doi prieteni arheologi: Gr. Tocilescu și Bruto Amante*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, nr. 1, p. 91—92. Într-o „variantă“ mai recentă — sper să fie ultima! — din *Studii de literatură universală*, XII, 1968, p. 219—223, cu titlul *Profesorul Bruto Amante pe urmele exilatului de la Tomis*, autorul reproduce pur și simplu textul publicat în *Studii Italiene*. O adevărată acrobație bibliografică, dar mai ales o reproabilă tentativă de mistificare!

²⁰ *La Nuova Antologia* XIX, 1884, serie II, vol. XLVIII, p. 425—452.

²¹ Prima ed. a cărții citate la nota 18, apărută în 1885.

²² Pag. 243—294: cap. XVI—XVIII.

Din toate cele de mai sus se desprinde lîmpede constatarea că vizita lui Bruto Amante la Constanța a avut în realitate caracterul unei cercetări temeinice la fața locului. Mai mult încă, el a analizat critic și a combătut unele din numeroasele ipoteze formulate în cursul timpului cu privire la identificarea și localizarea vechiului oraș Tomis, oprindu-se în cele din urmă asupra Constanței²³. De asemenea, el se ocupă, în capitolul final, cu diferitele tradiții și legende locale legate de locul de exil al lui Ovidiu.

Rezultatele investigațiilor lui Bruto Amante constituie o confirmare neîndoielnică a localizării vechiului Tomis ; prin aceasta, el și-a cîștigat un loc de seamă printre cei care s-au ocupat cu o problemă, considerată, de atunci încoace, definitiv rezolvată, atît pentru arheologie, cît și pentru istoria literară. Iată de ce, în anii care au urmat, îndeosebi după inaugurarea monumentului lui Ovidiu, care a avut loc, după cum se știe, în vara anului 1887, caracterul unor astfel de vizite — și au fost în mare număr — făcute chiar și de italieni, s-a schimbat radical : Constanța reprezintă, indiscutabil, locul exilului, vechiul Tomis, iar monumentul simbolizează mormîntul marelui exilat.

VOYAGEURS ITALIENS SUR LES TRACES D'OVIDE A TOMI

Résumé

La profonde impression faite par l'exil d'Ovide à Tomi a été perpétuée le long des siècles par de nombreuses traditions, dont le berceau fut Sulmone, la patrie du poète. L'humaniste sulmonais Ercole Ciofano s'est préoccupé aussi de localiser l'ancienne ville de Tomi, en formulant l'une des nombreuses hypothèses qui ont circulé sur ce problème.

Nous n'avons pas d'informations antérieures au XVIIIe s. sur un voyage quelconque dans les localités considérées comme ayant été élevées sur l'emplacement de l'ancienne Tomi. Il paraît cependant que de telles ambitions étaient fréquentes parmi les compatriotes du poète. Ainsi, Panfilo Serafini, après une visite faite, vers 1840, aux ruines de la soi-disant „villa d'Ovide“, exprime son désir d'aller en pèlerinage au tombeau du poète, s'il pouvait savoir où il se trouve.

Selon les informations que nous possédons pour le moment, le premier Italien sur les traces d'Ovide serait Arturo Graf, qui a été deux fois à Constantza, en partant de Brăila, où il avait temporairement sa résidence. Comme témoignage de ces visites, on a conservé deux sonnets, intitulés *Ricordo di Tomi*, reproduits en original, aussi bien que dans la traduction de N. Iorga.

En 1875 le journaliste Ognibene d'Aquila visita le sud de la Bessarabie où, conformément à une autre tradition, aurait été le lieu d'exil d'Ovide. Des relations sur cette visite ont été publiées dans la *Gazetta di Sulmona*.

Bruto Amante visita, en 1884, Constantza, où il y avait des indices certains que se trouvait jadis l'ancienne Tomi. La personnalité du voyageur, ses relations amicales avec des gens de marque de Roumanie, aussi bien que les investigations

²³ A se vedea îndeosebi cap. III și IV din traducerea românească.

faites sur les lieux, prêtent à cette visite une importance toute spéciale. Le problème de localiser la vieille Tomi fut, de cette manière, définitivement résolue, tant pour l'archéologie, que pour l'histoire littéraire. Après qu'on ait élevé, en 1887, le monument d'Ovide, Constantza représente le lieu d'exil — la vieille Tomi — et le monument symbolise la tombe du grand exilé.

ITALIENISCHE REISENDE AUF OVIDS SPUREN IN TOMIS

Zusammenfassung

Der tiefe Eindruck, den die Verbannung Ovids nach Tomis erweckt hatte, hat sich durch zahlreiche Überlieferungen im Laufe der Jahrhunderte erhalten. Der Ausgangspunkt der Überlieferungen war Sulmo, die Heimat des Dichters. Ercole Ciofano, ein Humanist aus Sulmo hat sich auch mit der Lokalisierung der alten Stadt Tomis befaßt, und eine der zahlreichen Hypothesen aufgestellt, die diesbezüglich im Umlauf waren.

Über eine Reise die nach den Ortschaften unternommen worden sei, die an der Stelle des alten Tomis errichtet worden wären, besitzen wir keine früher als aus dem 18. Jh. datierte Nachricht. Es scheint aber, daß derartige Wünsche auch unter den Landsleuten des Poeten sehr häufig waren. So äußert zum Beispiel Panfilo Serafini, nach dem er im Jahre 1840 die Ruinen der sogenannten „Villa des Ovid“ besichtigt hatte, den Wunsch, das Grab des Poeten aufzusuchen, wenn er wüßte wo sich dieses befindet.

Gemäß den bisherigen Nachrichten ist der erste Italiener auf den Spuren des Ovidius Arturo Graf gewesen, der von Brăila aus, wo er seinen zeitweiligen Wohnsitz hatte, zweimal in Constanța war. Von diesen zwei Reisen geben zwei Sonette Zeugnis, die unter dem Titel *Ricordo di Tomi* bekannt sind und im Original und in der Übersetzung von N. Iorga veröffentlicht wurden.

Im Jahre 1875 macht der Journalist Ognibene aus Aquila eine Reise nach dem Süden Bassarabiens, wo gemäß einer anderen Überlieferung der Ort der Verbannung Ovids gewesen sei. Die Berichte über diese Reisen sind in *Gazzetta di Sulmona* veröffentlicht worden.

Bruto Amante besucht im Jahre 1884 Constanța, wo sichere Hinweise bestehen, daß sich das alte Tomis befunden habe. Die Persönlichkeit des Reisenden, seine Freundschaftsbeziehungen zu namhaften Persönlichkeiten aus Rumänien so wie die Forschungen an Ort und Stelle, verleihen dieser Reise eine besondere Bedeutung. Die Frage der Lokalisierung des alten Tomis wurde derart entgültig sowohl für die Archäologie als auch für die Literaturgeschichte gelöst. Nachdem das Denkmal im Jahre 1887 errichtet wurde, stellt Constanța den Verbannungsort, das alte Tomis, dar und das Denkmal versinnbildlicht das Grab des großen Poeten.